

СЕМАНТИЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРУ НЕЙТРАЛЬНИХ І КОНОТАТИВНИХ ЛЕКСЕМ, ЩО НАЗИВАЮТЬ ЛЮДИНУ ЗА ВІКОМ В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена розгляду основних семантичних способів і моделей словотвору іменників на позначення людини за віком у сучасних іспанській та українській мовах. Встановлено продуктивність цих способів словотвору для зазначених іменників в мовах, що аналізуються.

Ключові слова: семантика, словотвір, вік людини, первинне та вторинне значення, конотація, оцінка.

Статья посвящена рассмотрению основных семантических способов и моделей словообразования имен существительных, которые называют человека по признаку возраста в современных испанском и украинском языках. Установлена продуктивность этих способов словообразования для указанных имен существительных в языках, которые анализируются.

Ключевые слова: семантика, словообразование, возраст человека, первичное и вторичное значение, коннотация, оценка.

The article is devoted to the study of the main semantic means and models used in the formation of the nouns denoting people by their age in the modern Spanish and Ukrainian languages. The productivity of these word-formation means is determined for the nouns under consideration in the languages analyzed.

Key words: semantics, word formation, age of a person, primary and secondary meaning, connotation, evaluation.

У сучасній порівняльній семантиці дослідження здійснюються з позиції лінгвокультурології, яка ґрунтується на принципах порівняльної антропології В. фон Гумбольдта й культурної антропології Е. Сепіра й Б.Л. Уорфа. Особливе місце відводиться вивченню національного образу зовнішності людини як явища, що співвідноситься з історичним минулим і сьогоденням того чи іншого народу. Одним із важливих аспектів у цьому контексті постає дослідження лексики на позначення людини за біологічною статтю й віком. До цієї проблеми на матеріалі романських мов зверталася Т.О. Репіна [13], англійської – І.С. Беженар [2], німецької – О.Е. Ластовкіна [8], української, російської та англійської мов – В.І. Матвеев [10].

Увага до індивіда, його внутрішнього світу, психічного та інтелектуального стану, до способів вираження цього стану в процесі комунікації обумовлює важливість вивчення конотативних значень слів і висловлень, що належать до оцінної категорії лексики. Природа конотативних особливостей і оцінних характеристик була предметом розгляду О.М. Вольф [4], Т.А. Космеди [7], В.М. Телії [15] та ін. Їх роботи є теоретичною й методологічною базою аналізу кваліфікативної лексики загалом. Ця проблематика була

об'єктом дослідження на матеріалі різних мов: іспанської (Л.В. Артемова [1]), французької (Е.В. Стуліна [14]), української (Л.В. Мельник [11]) та ін.

Особлива увага з погляду на способи передачі конотативних значень приділяється вивченню засобів словотвору лексем зі значенням оцінки. Досліджуються як семантичні функції формантів (афіксів), що беруть участь у морфологічних видозмінах слова (Т.П. Вільчинська [3], В.Д. Голобкова [5], К.Г. Городенська та М.В. Кравченко [6], Р.С. Помірко [12], та інші автори), так і семантичні способи словотвору: метафоризація, метонімічні зсуви тощо (Н.Д. Арутюнова [16: 5–33], Е. Кассієр [16: 33–44], Дж. Лакофф і М. Джонсон [16: 387–416], Н.В. Лобур [9], Р. Якобсон [16: 110–133] та ін.).

Мета нашої роботи – визначити семантичні способи словотвору іменників, що називають людину певного віку в іспанській та українській мовах.

Актуальність такого дослідження зумовлена відсутністю системних досліджень лексичних одиниць на позначення віку людини в іспанській та українській мовах у зіставному аспекті.

За всю історію розвитку людства було запропоновано багато схем поділу життя людини. Ми, спираючись на *епігенетичну теорію розвитку особистості* Е. Еріксона, пропонуємо визначати п'ять періодів життя людини: дитинство (складається з двох частин: вік немовляти – від народження до 2 років; власне дитинство – від 2 до 14 років), отрочтво (14–16 років), юність (16–25 років), зрілість (25–65 років), старість (від 65 років). На підставі цього іменники, що називають людину за віком, об'єднані у п'ять лексико-семантичних груп (далі ЛСГ): «дитина», «підліток», «молода людина», «доросла людина», «стара людина» (див. табл. 1).

Таблиця 1

ЛСГ, що називають особою за віковою ознакою в іспанській та українській мовах

| ЛСГ \ Мова | Іспанська мова | | Українська мова | |
|----------------|------------------|------------|------------------|------------|
| | кількість лексем | % | кількість лексем | % |
| дитина | 220 | 52 | 201 | 42 |
| підліток | 20 | 5 | 51 | 10 |
| молода людина | 63 | 15 | 101 | 21 |
| доросла людина | 32 | 8 | 36 | 8 |
| стара людина | 86 | 20 | 89 | 19 |
| РАЗОМ | 421 | 100 | 478 | 100 |

В іспанській та українській мовах майже половина лексем, що аналізуються, утворена семантичними способами (ісп. – 224 одиниці, що становить 53% від загальної кількості; укр. – 205 одиниць, 43% відповідно).

Найпоширенішим із розглянутих у роботі семантичних способів словотвору іменників на позначення віку людини є **метафоризація**. Для номінації людини за віком використовуються моделі, в яких первинним значенням лексем (далі S1) є:

Зоо-біореалії – представники флори та фауни тих регіонів, у яких формується нове значення слова. Лексична наповненість цих моделей в аналізованих мовах різна. Наприклад, в іспанській та українській мовах для номінації дитини уживаються лексеми,

первинне значення яких ‘пташеня’. Якщо українські іменники *голопуцьок*, *пуцьверок*, *вилуток* визначають родо-видове поняття «пташеня», то іспанські слова називають конкретних птахів: *charabán* ‘пташеня страуса нанду’; *pichón* ‘пташеня голуба’; *pollerudo* ‘курча’. В іспанській мові використовуються слова, які у першому значенні позначають дитинчат тварин з певними додатковими віковими або якісними характеристиками (від 6 місяців до року – *chivo*; від 1 року до 2 років – *maltón*; дитина, щойно відірвана від матері – *chipil*; така, що згубилася, – *guacho*; грайлива – *carincho*). В українській мові така диференціація відсутня.

Слова, що мають однакові первинні значення, у досліджуваних мовах можуть називати людей різного віку. Наприклад, в іспанській мові іменник *guaja* ‘індик’ вживається для номінації дитини, в українській мові лексема *дундук* ‘індик’ позначає стару людину.

Іспанська мова використовує назви екзотичних, не існуючих на території України тварин або рослин, наприклад: *guayabo* ‘гуаява’, *añara* ‘плід річкового дерева’ (обидва слова позначають молоду людину) тощо. Повністю відсутні зоо-біометафори в ЛСГ «доросла людина» в українській мові. Лексеми з первинним значенням «представник флори» не використовуються для номінації підлітка й дорослих людей в обох мовах. В іспанській мові зоо-біометафори найбільше представлені в ЛСГ «дитина» – 43 слова (10% від загальної кількості досліджуваних лексем), 26 з яких мають негативні конотації. В українській мові найпродуктивнішим цей спосіб лексичного словотвору виявляється в ЛСГ «молода людина» – 42 одиниці (9%), більшість з яких також мають негативне забарвлення. Відмінності в зоометафорах пояснюються, як правило, міфологічним контекстом.

Соціально-побутові реалії, до яких належать релігійні номінації, назви професій, предмети побуту, елементи одягу, продукти харчування, метрична або якісна характеристика предмета, певні дії й результати дії тощо. В іспанській мові найчастіше соціально-побутова метафора для номінації людини за віковою ознакою використовується в ЛСГ «дитина» (14 моделей, в яких S1 може бути: маленький мачете – *guambito*, бульба маніоки – *rabuja*, свисток – *pituso* тощо) і ЛСГ «стара людина» (9 моделей, у яких S1: стара, непотрібна річ – *cascrete*, залізна банка – *tarra*, барило для перевезення вина – *carral* тощо). Для української мови такий вид транспозиції основного значення продуктивний у ЛСГ «дитина» (14 моделей, в яких S1: гаманець – *кашук*, іграшка – *лялька*, хліб із залишків тіста – *вишкребок* тощо) і в ЛСГ «молода людина» (7 моделей, в яких S1: міфологічний персонаж – *валькірія*, *нарцис*, прапор – *малина* тощо). Тільки в іспанській мові використовуються метафоричні переноси, в яких первинне значення лексеми є історичним персонажем (*pitagotín* – від Піфагор – дуже розумна дитина), казковим персонажем (*guagual* ‘примара’ – доросла людина), представником певного стану (*caballerete* ‘лицар’ – стара людина), предметом корабельної справи (*carraco* ‘старе судно’ – стара людина), копалина (*fócil* – стара людина). Характерним для іспанської мови є вживання лексеми *jatona* від *jatón* ‘традиційний піренейській окіст’ для номінації дорослої жінки. Для української мови типовими є іменники, що в первинному значенні позначають: міфологічний персонаж (зі скандинавської міфології *гоблін* – підліток, з давньогрецької міфології *вакханка* – дівчина); персонаж літературного твору (*дульцінея* ‘Дульцінея’ – молода дівчина); дитяча річ (*цмайлик* ‘соска’ – дитина); географічне поняття (*вертешила* ‘прірва’ – дитина); продукти національної кухні (*окльоцок*, *сметаник* – дитина).

Метонімія є базою, на якій за допомогою морфологічних засобів виникають слова для номінації особи: ісп. – *braguillas* (від *bragas* ‘маленькі штани’ і суфікс-демінітив

-illa) ‘маленький хлопчик’, *culillo* (від *culo* ‘попа’ і суфікс-демінутив *-illo*), ‘дитина’, *cabezudo* (від *cabeza* ‘голова’ і суфікс-аугментатив *-udo,-a*) ‘дитина’; укр. *мізинець, мізинчик, мізинка*.

Ономатопея у іменників на позначення віку людини має такі моделі словотвору, в яких S1 – первинне значення, S2 – лексема, що вживається для номінації людини певного віку:

а) S1 – звуки, які видають самі діти, що не вмють розмовляти → S2 – дитина. Ця модель використовується іспанською та українською мовами: ісп. – *guagua, rorro*; укр. – *йойлик, нюня*;

б) S1 – вигуки, якими підкликають невеликого зросту свійських тварин → S2 – дитина: укр. – *маля, малятко, маляточко*;

в) S1 – характерне звучання окремих речей під час роботи або удару об них → S2 – особа певного віку: укр. – *белдик, бембик, дзига*.

Дві останні моделі існують тільки в українській мові.

Розширення значення у іменників, що називають людину за віком, спостерігаємо тільки у двох лексем іспанської мови *infante* (колись використовувалася тільки стосовно дитини королівської крові), *chirete* (споконвічно вживалася тільки для номінації дітей індійського походження), які у сучасній мові позначають дитину.

Прирощення значення відбувається в іспанській і в українській мовах за такими моделями: S1 – родич → S2 – особа певного віку (ісп. – *abuelo* ‘дідусь’, *abuela* ‘бабуся’; укр. – *дід, баба*), S1 – відношення людини до школи → S2 – дитина (ісп. – *parvulo*, укр. – *дошкільник*), S1 – ветеран → S2 – стара людина (ісп. – *veterano*, укр. – *ветеран*); тільки в українській мові S1 – найменування людини за ознакою статі → S2 – дівчина (*дівка*), найменування людини за соціальною ознакою → особа певного віку (*кавалер*). Продуктивність семантичних способів словотвору представлена у табл. 2.

Таблиця 2

**Продуктивність семантичних способів словотвору ІВО
в іспанській та українській мовах**

| Спосіб словотвору | Мова | | Українська мова | |
|------------------------|------------------|------------|------------------|------------|
| | Іспанська мова | % | Українська мова | % |
| | кількість лексем | % | кількість лексем | % |
| метафора або метонімія | 181 | 43 | 81 | 25,5 |
| прирощення значення | 31 | 7 | 76 | 16 |
| розширення значення | 2 | 0,5 | – | 0 |
| ономатопея | 10 | 2,5 | 7 | 1,5 |
| РАЗОМ | 224 | 53% | 205 | 43% |

Для більш емоційного забарвлення або для посилення оцінки поруч з семантичними вживаються морфологічні способи словотвору.

У процесі дослідження встановлено, що в іспанській мові для номінації людини певного віку частіше використовуються іменники з негативними конотаціями: 182 одиниці (43% від загальної кількості аналізованих слів). Для української мови більш уживаними

є лексеми, які мають позитивний відтінок значення (217 одиниць або 45%), що свідчить про ліризм, сентиментальність, кордоцентричність українського етносу в порівнянні з іншими народами, оскільки українське колективне підсвідоме – суцільно позитивне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. В. Оцінно-емотивна домінанта експресивності сучасних іспанських аналітичних статей (на матеріалі періодичних видань “El País”, “El Mundo”, “ABC”) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.05 / Л. В. Артемова. – К., 2006. – 19 с.
2. Беженарь И. С. Фразеологическая номинация возраста в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. С. Беженарь. – К., 1994 – 158 с.
3. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. П. Вільчинська. – Львів, 1996. – 173 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 226 с.
5. Голобкова, В. Д. Структурна семантика существительных с аффиксами увеличительности в современном испанском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / В. Д. Голобкова. – М., 1987. – 190 с.
6. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова / К. Г. Городенська, М.В. Кравченко. – К. : Наукова думка, 1981. – 197 с.
7. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : Видавництво Львівського нац. ун-та, 2000. – 349 с.
8. Ластовкина О. Э. Функционально-семантическая категория пола в лингвистическом и социологическом аспектах (на материале микрополя женского пола в современном немецком языке) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / О. Э. Ластовкина. – К., 1995. – 143 с.
9. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу : типологічна модель (на матеріалі української і чеської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; 10.02.03 / Н.В. Лобур. – Львів, 1977. – 169 с.
10. Матвеев В. И. Структура семантического поля возраста человека (на материале русского, украинского, английского языков) : дис. ... канд. филол. наук. 10.02.19 / В. И. Матвеев. – К., 1984. – 276 с.
11. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Мельник. – Донецьк, 2001. – 18с.
12. Помірко Р.С. Іспанська мова та її діалекти (варіантність слова) / Р.С. Помірко. – Львів : НВФ «ГрамМ»-ТзОВ. 1996. – 256 с.
13. Репина Т. А. Сравнительная типология романских языков / Т. А. Репина. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 1996. – С. 137 – 166.
14. Стулина Е. В. Семантико-стилистические особенности функционирования эмоционально-оценочных лексических единиц (на материале французских

- емоціонально-оціночних лексических одиниць діапазона неодобрения) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Е. В. Стулина. – М. 1993. – 174 с.
15. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. – М. : Наука, 1988. – С. 173 – 204.
16. Теория метафоры : сборник [общ. ред. Н.Д. Арутюнова, М.А. Журицкий]. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.

УДК 811.112.2'81'372

Романова Н.В.
(Київ, Україна)

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ДІЄСЛІВНОЇ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ (на матеріалі поетичних творів J.Ch. Günther)

Стаття присвячена розгляду характерних особливостей семантики емотивних дієслів у німецькій мові 20-30-х років XVIII ст. Емотивні дієслова розуміються в даній студії як маркер емоцій і засіб вираження емоційної діяльності людини та її відношення до навколишнього світу.

Ключові слова: семантика, емотивна лексика, дієслово, емоція.

Статья посвящена рассмотрению характерных особенностей семантики эмотивных глаголов в немецком языке 20-30-х годов XVIII в. Эмотивные глаголы понимаются в данной работе как маркер эмоций и средство выражения эмоциональной деятельности человека и его отношения к окружающему миру.

Ключевые слова: семантика, эмотивная лексика, глагол, эмоция.

The article deals with some characteristic features of semantics of emotive verbs in the German language of 20-30-th of XVIII century. Emotive verbs is understood in this work as a marker of emotions and emotional expression product of human activity and its relation to the environment.

Key words: semantics, emotive vocabulary, verb, emotion.

У сучасній лінгвістичній парадигмі знань проблеми вивчення вербалізації людських емоцій, семантики емотивних лексем, співвідношення категорій емоційності й оцінки, емотивності й експресивності та їх статусу в значенні слова, історичної семантики емоційного вокабуляра мовної особистості перебувають на передньому плані мовознавчого пошуку і вважаються одними з найбільш перспективних напрямів розвитку модернового мовознавства [5: 53]. Хоч семантиці дієслівної емотивної лексики присвячено численні дослідження, у тому числі праці А.Д. Апресяна, А. Вежицької, Б. Вотяк, Г. Вотяк, М.В. Гамзюка, Т.В. Еберг, О.Ф. Жукової, І.В. Чепуріної, В.І. Шаховського та інших учених, треба констатувати абсолютну відсутність теоретичних і практичних досліджень зазначеного вище феномена